

Literatura:

1. D. Cahová, *Mládež a generace v dynamické struktuře společnosti*, Brno 1967.
2. J. Čihovský, *Některé poznatky z výzkumu volného času na středních odborných školách*, in: *Problémy výzkumu osobnosti vysokoškolského studenta*, Olomouc 1966.
3. O. Bakoš, *Výzkum zájmů bratislavskej mládeže*, výzkumná zpráva Sociologické společnosti při SAV, Bratislava.
4. R. Dyoniziak, *Młodzieżowa „podkultura“*, Varšava 1965.
5. B. Filipecová, *Člověk, práce, volný čas*, in: *Sociologický časopis* 1965, 1, 4.
6. F. Kahuda, *Sociální adaptace mládeže*, Praha 1966.
7. K. Mácha, *Mladá generace známá i neznámá. Fakta, názory, analýzy*, Praha 1966.
8. O. Nahodil, E. Turčinová-Davidová, *Kulturní zájmy a potřeby mládeže*, výzkumná zpráva, Osvětový ústav, Praha 1964.

Marie Jirková, Ladislav M. Sobotka

Socialismus a demokracie

Ve dnech 26.—28. února t. r. uspořádaly redakce jugoslávských revuí *Teorija in praksa* a *Socijalizam* v Lublani mezinárodní kolokvium na téma *Socialismus a demokracie*. Pořadatelé pozvali zástupce všech hlavních marxistických společenských vědních časopisů východní i západní Evropy (celkem přes sedmdesát redakcí), ve faktické účasti se však promítla současná celková situace v socialistickém hnutí: nakonec pracovníci devíti jugoslávských časopisů přivítali reprezentanty příslušných redakcí rumunských a československých a představitele některých marxistických revuí z Itálie, NSR a Anglie. Za Československo se kolokvia zúčastnily delegace Filosofického časopisu českého i slovenského, *Nové Mysli*, Sociologického časopisu, bratislavské Sociologie a Kulturného života.

Třídenní jednání bylo zaměřeno jako spíše neformální diskuse ke třem problémovým okruhům: Socialismus a přímá demokracie, Politický systém v socialistické zemi, Úloha komunistické strany a ostatních pokrokových sil v boji za socialismus. Účastníci měli přitom k dispozici na dvacet referátů, které byly písemně předloženy před zahájením kolokvia a organizátory pohotově přeloženy do světových jazyků. Přesto, že se tyto texty už nepřednášely, jednání se pochopitelně úplně nevyhnulo určitému sledu monologů; zároveň se však zřetelně podařilo dát průchod také víceméně bezprostřední, věcné a podnětné výměně názorů na hlavní diskutované otázky. Za tuto už tradičně tvořivou, otevřenou a přitom více než srdečnou atmosféru musí zahraniční účastníci jugoslávským hostitelům opětovně vzdát nejupřímnější poděkování.

K vlastní obsahové stránce kolokvia se podrobně vrátíme, jakmile budou k dispozici autorizované texty diskusních příspěvků.

Irena Dubská

Výzkum úrovně, kandidátských disertačních prací z oblasti společenských věd

Z pověření prezidia ČSAV provedl v roce 1966 a částečně i v roce 1967 Ústav plánování vědy výzkum úrovně kandidátských disertačních prací z oblasti společenských věd. Za splnění úkolu odpovídal v prezidiu jeho

člen, akademik Jan Filip, který zřídil po dohodě s Ústavem plánování vědy pracovní skupinu složenou z představitelů jednotlivých vědních skupin, resp. oborů z oblasti společenských věd. Členy této skupiny byli: doc. dr. František Daneš, doc. dr. Jaroslav Jiránek, doc. dr. Jaromír Kopecký, člen korespondent Pavel Oliva, prof. dr. Jaroslav Pešina, akademik Jaroslav Průšek, prof. dr. Jindřich Srovnal, člen korespondent František Štajr, doc. inž. Karel Štrégl, prof. dr. Vladimír Tardy a tajemnice skupiny dr. M. Lauschmannová z Ústavu plánování vědy.

Pracovní skupina přímo neprováděla hodnocení úrovně disertačních prací; jejím úkolem bylo projednat a dohodnout všechny otázky důležité pro splnění úkolu, tj. rozsah a způsob výběru vzorku, metodu hodnocení, postup výzkumu, zpracování jeho výsledků a formulaci závěrů. Úkolem jednotlivých členů skupiny pak bylo doporučit posuzovatele disertačních prací.

Tabulka 1

Počet kandidátských disertačních prací hodnocených v rámci úkolu		% z příslušné skupiny věd
Celkem	165	11,1
Historické vědy Z toho:	27	10
archeologie	8	
historie	10	
etnografie a folkloristika	6	
orientalistika	3	
Filosofické vědy	15	10
Ekonomické vědy	40	9,5
Vědy o státu a právu	12	12,9
Vědy o umění Z toho:	30	10
literární věda	15	
dějiny a teorie výtvarného umění	10	
dějiny a teorie hudby (včetně prací z estetiky)	5	
Pedagogické vědy (bez teorie tělesné výchovy)	15	17
Psychologické vědy	10	20
Jazykovéda	16	10

K výzkumu přistoupil Ústav plánování vědy po určitých zkušenostech, získaných při sondážním průzkumu úrovně kandidátských disertačních prací z oblastí věd přírodních a technických.¹ Mutatis mutandis bylo využito metodických zásad uplatněných při průzkumu, tj. zásad pro výběr vzorku a způsob posouzení, avšak pro posouzení prací byla stanovena kritéria odlišná od kritérií použitých při posuzování prací přírodovědných a technických.

Výběr, rozsah a charakteristika vzorku

Vzorek byl vybrán z ústřední evidence udělených vědeckých hodností Státní komise pro vědecké hodnosti, a to vědeckých hodností kandidáta věd, udělených od roku 1954, kdy začaly být vědecké hodnosti v dnešním slova smyslu udělovány, do konce roku 1964, tedy do doby, ve které při zahájení výzkumu byly již spolehlivé statistické údaje o počtu udělených hodností v jednotlivých vědních skupinách. Záměrem totiž bylo vybrat takový počet prací z každé skupiny věd, které se v oblasti společenských věd vyskytují, aby vzorek byl pokud možno reprezentativní. Ve snaze docílit diferencovaný pohled na jednotlivé skupiny věd, sdružené v oblasti věd společenských, bylo třeba provést jemnější členění, než jaké skýtala evidence udělených vědeckých hodností SKVH — členění, které odpovídá uspořádání vědních disciplín v rámci jednotlivých vědeckých kolegií ČSAV.

Konečné rozčlenění vzorku ukazuje tabulka 1.

Z členění vzorku je patrné, že nebylo všude dosaženo reprezentativnosti vzorku — tj. tam, kde vzorek nedosahuje 10 %, resp. obsahuje pouze 10 % obhájených prací, takže ve zmíněných případech můžeme mluvit spíše o hloubkové sondáži než o reprezentativním výzkumu. Tato nezamýšlená skutečnost je důsledkem neobvyčejných potíží, s nimiž bylo spojeno opatřování disertačních prací, vybraných z ústřední evidence původně v rozsahu podstatně větším. Hlavní příčinou potíží byly nepořádky ve fondu kandidátských disertačních prací uložených v Universitní knihovně ještě před rokem 1964 a ztráty některých kandidátských prací v souvislosti se zrušením nebo reorganizací vysokých škol.

Metoda hodnocení disertačních prací

V rámci daných časových a ekonomických možností bylo 165 kandidátských disertačních prací zhodnoceno 71 náležitě kvalifikovanými posuzovateli (1 akademik, 3 členové-korespondenti ČSAV, 14 vysokoškolských profesorů, 34 docentů, 2 odborní asistenti, 17 vedoucích a samostatných vědeckých pracovníků), kteří nebyli v konkrétních disertačních pracích angažováni ani jako oponenti, ani jako školitelé. Práce jim byly předloženy anonymně, tj. v takové adjustaci, že nebylo patrné jméno autora. Snaha dát posuzovateli větší počet prací v zájmu snazšího srovnání

Tabulka 2.

<i>Kritéria</i>	<i>Blížší pokyn pro posuzovatele</i>
a) Profesionální úroveň práce	— Z toho hlediska vzít v úvahu znalost příslušné odborné literatury na světové úrovni, s přihlédnutím k době, kdy práce byla zpracovávána, a kritický přístup autorů k literatuře; posoudit zvládnutí odborné metodiky, tj. aparát, pojmovou přesnost, znalost terminologie, způsob podání, formulace a díkce.
b) Formulace a volba vymezení tématu	— Posoudit závažnost tématu z hlediska disciplíny a z hlediska společenského, určit převažující charakter práce a zvážit přiměřenost tématu silám kandidáta a jeho zvládnutí tématu.
c) Způsob zpracování	— Hodnotit logickou výstavbu práce, proporce práce, její vyváženost a vnitřní proporce, formulace závěrů a jejich průkaznost, zvládnutí materiálu, způsob jeho využití a jeho interpretace.
d) Přínos nových poznatků	— Posuzovat z hlediska obohacení vědního oboru, užitečnosti pro společenskou praxi, resp. významu v obojím směru.
e) Celkové zhodnocení	— Vyjádřit konečné zhodnocení z hlediska zákonných požadavků na autora kandidátské disertační práce, který musí prokázat způsobilost k tvůrčí práci řešením vědeckého úkolu a tak osvědčit, že ovládá vědecké metody, má hluboké teoretické znalosti a přinesl nové poznatky.

úrovně byla realizována celkem v 67 % případů.

Práce byly hodnoceny podle pevně stanovených kritérií, a to jednak přiznáním počtu bodů od 1 do 5 (5 bodů přiznáno práci vynikající, 4 body práci nadprůměrné, 3 body práci průměrné, 2 body práci podprůměrné, avšak v mezích normy, a 1 bod práci nejnižší úrovně, která by neměla při obhajobě vůbec projít), a to diferencovaně podle jednotlivých kritérií a celkově, jednak slovní charakteristikou práce, jejích kladů a nedostatků. Kritéria byla stanovena tak, jak je uvedeno v tabulce 2.

Posuzovatelé se neobyčejně těžce získávali; nebylo to pro jejich neochotu, ale měli tak

přetížené pracovní plány, že často jen stěží mohli převzít další pracovní závazky. Tato jejich přílišná zaměstnanost, závazky v zahraničí, ba i nepředvídané nemoci jednak zdržely výzkum tak, že nebylo možné zpracovat výsledky před koncem roku 1966, jak bylo původně požadováno, jednak znemožnily provést — alespoň zkusmo — kontrolu křížovým testem, která byla namátkově provedena při posuzování disertačních prací z oblasti lékařských věd.² I když před zahájením hodnocení prací byli posuzovatelé instruováni na zvláštních společných schůzkách o principech hodnocení a i když byla vyvinuta snaha sjednotit představu o průměrné úrovni disertace, bylo třeba počítat s tím, že při

Tabulka 3: Průměry dosažené při hodnocení přiznáním bodů

Skupina věd a vědních oborů	Průměry dosažené při hodnocení body podle kritérií				
	Profesio- nální úroveň práce	Volba a vymezení tématu	Způsob zpracování	Přínos nových poznatků	Celkové hodnocení
Historické vědy					
archeologie	3,9	3,6	3,4	3,4	3,7
historie	2,7	2,9	2,8	2,4	2,8
orientalistika	4	4	4	3,7	4,3
etnografie a folkloristika	3,8	3,8	3,1	3,3	3,3
Filosofické vědy	3,1	3	2,6	2,6	2,9
Ekonomické vědy	3,4	3,2	3,1	3	3,1
Vědy o státu a právu	3,6	4	3,6	3,2	3,6
Vědy o umění					
literární věda	3,4	3,4	3,8	3,5	3,1
dějiny a teorie výtvarných umění	3,3	3,1	2,9	3	3
dějiny a teorie hudby	3,8	3,6	3,6	3	4,2
Pedagogické vědy	2,7	2,5	2,3	2,2	2,8
Psychologické vědy	3,8	3,9	3,4	3,2	3,6
Jazykověda	3,6	3,9	3,5	3,4	3,9

¹ Viz časopis Vesmír č. 10/1966, *K otázkám výchovy vědeckých pracovníků*.

² Viz Zprávu o výsledcích 3. etapy výzkumu efektivnosti dosavadních forem výchovy vědeckých pracovníků, tj. o výzkumu úrovně kandidátských disertačních prací ze skupiny věd lékařských, veterinárních a zemědělských, s. 5, ÚPV 1966.

... K ověření rozptýlu posuzovatelovy chyby byl proveden pokus s křížovým posouzením devíti prací lékařských, jež posoudilo osm různých posuzovatelů a které byly dány k dalšímu posouzení dvěma paralelním posuzovateli, působícím t. č. jako experti ve Světové zdravotnické organizaci v Ženevě. Volba těchto posuzovatelů sledovala mimo

jiné záměr podrobit práce, vybrané ke křížovému posouzení, hodnocení odborníky, kteří t. č. neposuzují problémy jen z lokálního hlediska. Posuzovatelé českoslovenští i ženevští pracovali izolovaně, aniž věděli, že práce jim svěřené jsou posuzovány ještě jiným odborníkem. Křížové hodnocení dopadlo nad očekávání uspokojivě. Z devíti prací velmi různé úrovně byly tři práce ohodnoceny naprosto stejným počtem bodů posuzovateli domácími i ženevskými. U zbývajících šesti prací se rozcházele hodnocení pouze o jeden bod, vždy ve stejných polohách, tj. oba paralelní posuzovatelé hodnotili práce jako nadprůměrné nebo podprůměrné, přičemž ženevští posuzovatelé byli skeptičtější.

tak velkém souboru posuzovatelů mohlo dojít k určitému rozptylu hodnotících stanovisek. Nebylo by proto na místě pokládat výsledky hodnocení body za výsledky naprosto přesné a objektivní. Užitá metoda však může celkem spolehlivě naznačit, v jakých proporcích jsou v zúčastněných vědních oborech zastoupeny práce zcela nevyhovující (bez základních prvků nepostradatelných pro vědeckou práci) a práce vynikající výsoce nad úroveň průměru, a dále, které jsou hlavní nedostatky disertačních prací, vyskytující se obecně v jednotlivých oborech.

Postoj posuzovatelů lze označit za vcelku

seriózní. Jen v jediném případě v oblasti filosofických věd přesunul posuzovatel po několika urgencích hodnocení na jiného pracovníka v ústavu. Všichni ostatní splnili úkol vždy osobně, s pozoruhodným pochopením, někde s opravdovým zaujetím pro úkol. Vedle rozboru přesahujícího často pouhou charakteristiku kladů a nedostatků sdělovali posuzovatelé i své osobní zkušenosti, názory a často i náměty, jak vytvořit podmínky pro zlepšování úrovně disertačních prací i kandidátského řízení. Obecně lze říci, že jejich postoj byl charakterizován spíše shovívavostí než přísnou kritičností.

Tabulka 4: Souhrnný přehled o výsledku hodnocení příznáním bodů

Skupiny věd (oborů) Počet hodnocených prací	Počet prací hodnocených počtem bodů									
	1		2		3		4		5	
	abs. počet	%	abs. počet	%	abs. počet	%	abs. počet	%	abs. počet	%
Historické vědy										
archeologie										
8 100 %	—		—		2	25	6	75	—	
historie										
10 100 %	1	10	2	20	5	50	2	20	—	
etnografie a folkloristika										
6 100 %	—		1	16,7	2	33,3	3	50	—	
orientalistika										
3 100 %	—		—		—		2	66,6	1	33,4
Filosofické vědy										
15 100 %	3	20	2	13,3	5	33,4	3	20	2	13,3
Ekonomické vědy										
40 100 %	3	7,5	6	15	13	32,5	17	42,5	1	2,5
Vědy o státu a právu										
12 100 %	—		1	8,5	5	41,5	3	25	3	25
Vědy o umění										
literární a divadelní vědy										
15 100 %	—		2	16,4	10	66,6	3	20	—	
dějiny a teorie výtvarného umění										
10 100 %	—		4	40	2	20	4	60	—	
dějiny a teorie hudby										
4 100 %	1	20	—		1	20	1	20	2	40
Pedagogické vědy										
15 100 %	2	13,3	6	40	4	26,6	2	13,3	1	6,8
Psychologické vědy										
10 100 %	—		—		4	40	6	60	—	
Jazykověda										
16 100 %	—		1	7,3	4	25	6	37,5	5	31,2

Rozbor a srovnání výsledků výzkumu

O výsledcích hodnocení prací přiznáním počtu bodů informují tabulky 3 a 4.

V oblasti společenských věd jako celku bylo 35 prací ze 165, tedy cca jedna pětina, shledáno jako práce podprůměrné; z nich 10, tj. cca 6 % z celku, jako práce zcela nevhovující. Tato skutečnost sama o sobě by nebyla ve srovnání s výsledky docilenými ve výzkumu úrovně kandidátských disertačních prací z oblasti věd přírodních a technických zvlášť znepokojující. Z hlediska jednotlivých disciplín, sdružených v oblasti společenských věd, však průzkum ukázal **značné rozdíly v úrovni prací jednotlivých disciplín.**

Přihlédneme-li i k charakteristikám nedostatků prací formulovaným posuzovateli, rozčleňují se zkoumané disertační práce jednak do skupiny oborů, v nichž se práce podprůměrné nevyskytují, resp. práce podprůměrná je úplnou výjimkou (to jsou práce z oborů archeologie, psychologie, orientalistiky, jazykovědy a dějin a teorie hudby), a do skupiny oborů, které často i ve značné míře vykazují práce podprůměrné. Tato skutečnost je nesporně odrazem deformačního působení let padesátých na vývoj některých disciplín; ve vzorku se to projevilo prací z oborů věd filosofických, ekonomických a historických — zejména v oblasti nejnovějších dějin —, z oborů etnografie a folkloristiky, z oborů věd o státu a právu a z některých oborů věd o umění — literární vědy, teorie a dějin výtvarných umění a estetiky. K této příčině přistoupila pak i další závažná okolnost ovlivňující neblaze úroveň prací, tj. slabé teoretické vybavení autorů z hlediska jak problémového, tak metodologického; to se projevilo u některých prací z oboru pedagogických věd, jejichž rozvoj musil v nedávných dobách zdolávat mnohá úskalí. Hodnocení prací z hlediska jednotlivých kritérií přineslo některé zajímavé postřehy:

Téměř ve všech skupinách je *volba a vymezení tématu* na poměrně slušné úrovni, tj. téma bylo voleno správně, ať z hlediska disciplíny samé či z hlediska praxe, často byla zdůrazněna aktuálnost tématu. Nízké hodnocení u historických prací se týká především prací z oblasti dějin dělnického hnutí, prací, které často nebyly výtvorem kvalifikovaných historiků.

Výtěžek dosažený řešením tématu je v podstatě všude hodnocen níže než volba tématu (s nepatrnou výjimkou prací z literární vědy), avšak u některých skupin věd lze mluvit o přínosu, který by měl být respektován. Z důvodů dříve již naznačených vykazovaly malé přínosy historické práce z dějin dělnického hnutí a dějin strany, práce pedagogické a filosofické, poslední především z oblasti historického materialismu.

Srovnáme-li výsledky hodnocení *profesionální úrovně práce a způsobu zpracování*, je ve většině případů výše hodnocena profesionální úroveň práce než způsob zpracování, jen u literární vědy je poměr obrácený, u věd o státu a právu je v rovnováze. Je patrné, že zde nelze vyvozovat obecné zá-

věry a že je třeba posoudit situaci v jednotlivých skupinách věd samostatně. Přihlédneme-li však k nedostatkům vytýkaným posuzovateli z hlediska obou kritérií, vidíme, že se připomínky a výtky uplatněné v jednotlivých skupinách věd někde přibližují obecné platnosti. V této souvislosti je možno formulovat některé častěji se vyskytující závažné výtky

a) pokud jde o *práci s literaturou*:

- jednostrannost ve výběru literatury, zpravidla opomíjení literatury západní, resp. malá pozornost k zahraniční literatuře vůbec;
- nedostatečné hodnocení literatury, které tkví jednak v nesamostatnosti kritiky názorů cizích autorů, jednak v kritice „en bloc“ podle příslušnosti autorů do určité politické či ideologické oblasti;

- přílišná důvěra k průkaznosti citací jiných autorů, která se zároveň neopírá o výsledky vlastní analýzy nebo výzkumu;

b) pokud jde o *terminologii oborů*:

- pojmová neujasněnost a terminologická nepřesnost a nevyhraněnost;

c) pokud jde o *práci s prameny*:

- opomíjení původního materiálu;
- nedostatek solidní analýzy pramenů;

d) pokud jde o *teoretický základ a teoretické myšlení*:

- často malá hloubka teoretického základu a v důsledku toho zjednodušování některých velmi složitých otázek;

- disproporce mezi věcnou znalostí, zpravidla vysokou, a teoretickou a koncepční schopností, a v důsledku toho malá pozornost k teoretickému výkladu jevů; z toho vychází jen pilný rozbor nebo klasifikace materiálu bez očekávaných teoretických či metodologických závěrů;

e) pokud jde o *metody*:

- malá snaha o hledání nových metod, resp. o aplikaci metod jiných oborů (mezní disciplíny);

f) pokud jde o *charakter prací*:

- přílišná rozvlácnost a mnohomluvnost, ve které se ztrácejí zajímavé detaily, často i zcela nové pohledy na zkoumané jevy;
- referativní a kompilační charakter práce;
- esejistické a publicistické tendence.

Výsledky hodnocení v těchto kritériích ukázaly celkem jasně, v čem tkvěly *hlavní rysy dobové deformace*. V podstatě byla v těchto pracích zpracovávána témata volená konjunkturálně, často bez ohledu na možnosti skutečného výzkumu nebo rozboru. Zpravidla šlo o obhájení předem daných tezí. Tím se z pracovních hypotéz stala dogmata a ze získaných výsledků pak bylo využito jen toho, co sloužilo k jejich potvrzení.

Vedle hodnocení úrovně prací přiznáním bodů sledovali posuzovatelé také dominující charakter prací a shledali, že práce s charakterem výrazné materiálovým převažovaly ve skupinách věd historických, věd o umění,